

Деркач В. В.

МОВОЗНАВЧІ ПОГЛЯДИ М. П. ДРАГОМАНОВА

Дослідження історії українського мовознавства не можна уявити без вивчення практичної мовної діяльності її провідних носіїв, учасників культуротворчого процесу, у роботах яких реалізуються як загальномовні тенденції, так індивідуально-авторська мовна поведінка. Одним із таких видатних світочів вітчизняної науки був Михайло Петрович Драгоманов (1841 - 1895), який багато зробив для розвитку української наукової мови і зокрема історичної, суспільствознавчої, правової та філологічної термінології у період 70-90 -х років XIX ст., коли, як говорив І. Я. Франко, українська мова опановувала нові поля невідомих досі понять.

Саме в цей час у нашого народу, позбавленого державності, під впливом об'єктивних факторів зростає прагнення до соціального б політичного самоутвердження. Водночас українська мова збагачується «новими термінами та висловами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації» [11, с. 207].

М. Драгоманов був одним із фундаторів формування наукового та публіцистичного стилів української літературної мови, розширення й нормалізації науково-термінологічної лексики, інтелектуалізації книжної української мови; активно сприяв піднесенню української мови до рівня державних європейських мов та виробленню засад національної рідномовної освіти, єдиного українського правопису. Мовою своїх наукових праць, літературно-критичних статей, розвідок, листуванням він підтримував і пропагував реалістичні погляди на структуру й систему української мови, її правописні особливості, на мову як вияв культури народу. ' .

Думки М. Драгоманова про мову були оприлюднені в дослідженнях І.Я.Франка («Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова»), В.Сімовича («Правописні системи М. Драгоманова»), Т.І. Панько («Питання мови в світоглядній концепції Михайла

Драгоманова», «Мова і нація в системі культурологічних поглядів М. Драгоманова»), (ОВ. Гузар («До проблеми мовознавчої концепції Михайла Драгоманова»), І. Гнатюк («Інтелектуалізація українського науково-популярного мовлення в контексті творчої спадщини М. Драгоманова»), В.І. Статеевої («Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX - початку XX ст.»),

Мовознавчі погляди М. Драгоманова можна сформулювати таким чином.

1. Мова є явищем суспільним, і тому треба дбати про українську літературну мову для піднесення рівня освіти, культури, науки народу. Ця прагматична оцінка передумов функціонування української мови зокрема висловлена М. Драгоманова так: «Навіть десятка два-три поважно та правдиво і вільно написаних книг про Україну [можуть дати] змогу пізнати свою країну і природу і причепитися до всесвітніх думок і інтересів за поміччю українського письменства [і показати], як можна служити всесвітнім інтересам на українській ниві» [2, с. 132].

А також: «Мова не святочи, не пан людини, народа, а слуга його. Література мусить нести в маси народа просвіту якнайлекшим способом» [3 с. 40].

За дефініцією М. Драгоманова, «мова є спосіб, котрим люди озуміються, через котрий іде до людей освіта» [2, с.362].

Отже, М. Драгоманов, надаючи мові великої практичної ваги, не розумів її як фетиш [10,с. 123].

2. Мова є одним із найважливіших елементів нації, виявляючи внутрішню своєрідність її психології. Саме тому твори, написані рідною мовою, можуть пробудити глибинні почуття, аналогічні авторським. За М. Драгомановим, мова існує як творча діяльність читача. Як відомо, такої думки дотримувався й О. Потебня. У мові кожного народу потенційно закладені засоби її смислового й стилістичного розвитку, бо мова є «не просто засобом виражати думку, а індивідуальним способом перетворювати її» [1, с. 378].

М. Драгоманов вважав, що народної мови можна навчитися з творів народної словесності [2, с. 453].

3. Мова для М. Драгоманова - «ознака породи» (у драгоманівському терміновживанні порода - національність). Він зазначив, наприклад, що «ознакою породи служать більше, зверхні одміни її, напр., мова» [2, с. 441], оцінював мову як «форму народності» [Г,с.413]. А така мова, що обслуговує потреби нації - це єдина літературна мова. Погляди ученого на розвиток єдиної літературної мови, її майбутнє були досить оптимістичними. Саме тому М. Драгоманов був впевнений у необхідності піднесення рівня мови для забезпечення суспільних потреб народу, для культурного руху [1,с.367-371].

4. Літературну мову М. Драгоманов розумів як «щось штучне у порівнянні з народною, котра в дійсності є певна купа краєвих діалектів»[3, с.557]. Літературна мова як засіб освіти повинна бути зрозумілою народу, « мусить нести в маси народа просвіту якнайлекшим способом». [3, с. 557].

За М. Драгомановим, «літературні мови - не ціле, а частина, не споконвічне, а вторинне й умовне, і далеко не старе» [1, с. 3 81].

5. Обстоюючи ідею еволюційного розвитку тодішньої української мови в напрямку до загальноукраїнської, М. Драгоманов виклав і її ретроспекцію. При цьому він наполягав, що «вирішувати будь-яке питання з точки зору сьогоднішніх форм та умов життя, без огляду вперед і назад, а часто й навколо не можна» [1, с. 381].

Так, самостійність української мови підтверджується наявністю її ознак ще у пам'ятках до XV ст., на що вказують М. Максимович, Ф. Буслаєв, І. Срезневський [1, с. 381-382]. Чисто українські думи, грамоти, вірші

зафіксовані ще в першій половині XVII ст. [1, с. 382].

Від XVII до XVIII ст. можна вже простежити українську книжну традицію, яка «не поступається за кількістю пам'яток історії наріччя великоруського» [1, с. 382].

6. М. Драгоманов відзначив, що процес взаємодії «між живим народним мовленням і книжними літературними наріччями» на шляху вироблення спільної літературної мови є загальноєвропейським [1, с. 386].

7. Концептуально важливою є думка М. Драгоманова про те, що літературна мова повинна бути тісно пов'язана з розмовною, народною і розвиватися за законами цієї мови: « Ми повинні, наскільки можливо, намагатися висловлювати наші думки готовою мовою «хлопів», а де не можна, то словотворення наші повинні робити в душі народної мови і якомога зрозумілими [5, с. 408].

Прихильність до такої позиції зумовлюється задоволенням потреб освіти, науки, культури, «щоб мова була струментом для проводу в народі думок поступових, а не, світської гнилизни й темноти» [3, с. 473]. М. Драгоманов проголошує своє завдання: «.,, домагатися науки на народній мові» [2, с. 164].

На прикладі творчості Т. Шевченка М. Драгоманов показав підґрунтя української літературної мови - народну мову: «Наскільки «мужицька» природа Шевченка допомагала йому в цьому випадку досягнути більшої широти ідей, це не вимагає пояснень; мужицька ж мова Шевченка не сковує, і в той же час, не дивлячись на те, що Шевченко розширив область цієї мови, мова його не перестає бути цілком народною» [1, с. 380].

8. У своїй діяльності М. Драгоманов багато уваги приділяв питанням реформ українського правопису. «Женевка», тобто правопис Драгоманова, характеризувалася як орфографія «наукова», «радикальна», «фонетична». Власний правопис він називав «справжнього фонетикою»: кожному поодинокому звукові повинен відповідати один знак. Проте назвати «Женевку» суто фонетичним правописом не можна, бо «зустрічаємо вагання між історичним і фонетичним принципами, знаходимо неоднозначність у запозичених словах» [5, с. 53-54].

М. Драгоманов відстоював також думку про те, що при потребі можна користуватися і латиницею. Подаючи свій голос за латинську азбуку, він вважав, що вона повинна бути «общеевропейська, тільки ж зреформована» [6, с. 12].

Для М. Драгоманова пошук, вироблення й спроби впровадження правописної концепції були потребою інтелектуалізації розвитку української мови, очевидно, й її зовнішньої європеїзації, бо «нерозвинutoю мовою всесвітніх думок поступу не проведеш» [9, с. 395].

Як відзначила Т. Панько, М. Драгоманов бачив, що «українська літературна мова в своєму поліфункціональному вияві тільки формується, розумів і вагу її для розвитку науки. Він [...] закликав повернутися обличчям до Європи, щоб вписати рідну мову в світовий контекст» [7, с. 182].

Діяльність М. Драгоманова - лінгвіста є частиною повного духовного життя народу, наукового національного розвитку. Це частина, «яку обійняв у своїй програмі Драгоманов» [13, с. 431].

Отже, М. Драгоманов, по-перше, практично збагачував українську мову виражальними ресурсами, інтелектуалізував термінологічними нововведеннями і тим, самим підносив до рівня державних європейських мов, а по-друге, теоретично сприяв утвердженню літературної української мови в її розмаїтому функціональному, підготовленому генетичне й утвердженому історично статусі, прискорював її еволюційний розвиток, виводив на широку дорогу відтворення всіх сфер духовного, політичного, культурного й соціально-економічного життя української нації.

При цьому М. Драгоманову належить провідне місце в розробці й закріпленні української лінгвістичної термінології.

Література

1. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. - К.: Наукова думка, 1970. - Т. 1. - 531 с.
2. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. - К.: Наукова думка, 1970. - Т. 2. - 595 с.
3. Драгоманов М. П. Вибране. - К.: Либідь, 1991. - 688 с.
4. Гнатюк І. Інтелектуалізація українського наукового-популярного мовлення в контексті творчої спадщини М. Драгоманова // Мовознавство. - 1993. - № 3. - С. 30-35.
5. Гузар О. В. До проблеми мовознавчої концепції Михайла Драгоманова // Українська мова і література в школі. - 1991. - № 11. - С. 52-54.
6. Гузар О. В. Правописна система Галичини другої половини XIX - початку XX століття. - Автореф. дис..... канд. філол. Наук. - Львів, 1994. - 24 с.
7. Панько Т. І. Мова і нація в системі культурологічних поглядів М. Драгоманова. - У кн.: Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова. - К.: Наукова думка, 1991. - С. 169-183.
8. Панько Т. І. Питання мови в світоглядній концепції Михайла Драгоманова // Мовознавство. - 1991. - № 4. - С. 66-74.
9. Сімович В. Правописні системи М. Драгоманова // Василь Сімович. Українське мовознавство. Розвідки і

статті. - Ойахуа, 1981.

10. Статєєва В.І. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX - початку XX ст. - Ужгород: Патент, 1997. - 408с.

11. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. - К.: Наукова думка, 1982. - Т. 37. - 680с.

12. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. - К.: Наукова думка, 1984. - Т. 41. - 683с.

13. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. - К.: Наукова думка, 1986. - Т. 45. - 574с.

14. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус. - Б. м.: Сучасність, 1987. - 295с.